УДК 821.112.2.02 «18»:291.4

Мар'яна КЕКОШ,
м. Дрогобич

САКРАЛЬНЕ У ТВОРЧОСТІ РОМАНТИКІВ ГЕЙДЕЛЬБЕРЗЬКОГО ГУРТКА (Клеменс Брентано, Ахім Фон Арнім, Йозеф Фон Айхендорфф)

Статтю присвячено аналізу сакрального у творчості визначних німецьких митців періоду романтизму – Клеменса Брентано, Ахіма фон Арніма, Йозефа фон Айхендорффа. Літературно-філософська спадщина цих романтиків розглядається через призму духовності та віри.

***Ключові слова**: романтизм, гейдельберзький гурток, сакральне, народна творчість, божественне.*

***Kekosh M. The sacred in the works of Heidelberg Romantics (Clemens Brentano, Achim von Arnim, Joseph von Eichendorff).** In this article the sacred in the works of great writers and poets of German Romanticism – Clemens Brentano, Achim von Arnim, Josef von Eichendorff is analysed. Literary and philosophical legacy of these Romantics is examined through the spirituality and faith light.*

***Key words**: Romanticism, Heidelberg circle, the sacred, folklore, divinity.*

***Кекош М. Сакральное в творчестве романтиков Гейдельбергского кружка (Клеменс Брентано, Ахим фон Арним, Йозеф фон Ейхендорф).** Статья посвящена анализу сакрального в творчестве выдающихся немецких писателей периода романтизма – Клеменса Брентано, Ахима фон Арнима, Йозефа фон Ейхендорфа. Литературно-философское наследие этих романтиков рассматривается сквозь призму духовности и веры.*

***Ключевые слова:** романтизм, гейдельбергский кружок, сакральное, народное творчество, божественное.*

Постановка проблеми. Тема сакрального є актуальною хоча б тому, що духовне, божественне – універсальна культурна цінність. Без осягнення її внутрішнього, глибинного змісту, акумульованого в досвіді сотень поколінь, неможливо підійти до розкриття глибини людського духу, успішного вирішення цілої низки важливих проблем – світоглядних, соціокультурних, морально-етичних. Звернення до аналізу проявів божественного у творчості письменників минулих століть є важливим особливо в умовах сучасного суспільства, що перебуває у пошуку сакрального як єдино правильного орієнтиру. У творах представників німецького романтизму – Ахіма фон Арніма, Клеменса Брентано, Йозефа Айхендорффа – саме духовне начало є стрижнем людського життя. Літературна та філософська спадщина митців гейдельберзького гуртка визначає сакральне як найдосконалішу категорію людського буття, найважливішу для розвитку особистості та суспільства в усіх сферах життя.

Аналіз досліджень. Серед досліджень зазначеної проблематики варто виокремити праці Т. Бовсунівської [1], В. Жирмунского [2], В. Мусій [4], Л. Рудницького [3]. У наукових працях цих авторів докладно подано аналіз літературної спадщини доби романтизму та її представників, визначено головні світоглядні, філософські та моральні принципи цієї літературної епохи. Однак у цих роботах недостатньо висвітлено вплив сакрального на творчість німецьких романтиків, зокрема представників

© Кекош М. Сакральне у творчості романтиків Гейдельберзького гуртка (Клеменс Брентано, Ахім Фон Арнім, Йозеф Фон Айхендорфф)

гейдельберзького гуртка, в період якого відбувся подальший розвиток ідейно-світоглядної основи даного літературного напряму.

Мета статті полягає у дослідженні сакрального як основи творчості відомих німецьких письменників та поетів гейдельберзького гуртка, у визначенні головних світоглядних засад їхньої літературної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Після занепаду єнського романтичного гуртка, заявляє про себе гейдельберзький гурток романтиків, який знаменував початок нового етапу розвитку німецького романтизму, позначеного іншими світоглядними й естетико-художніми орієнтаціями. Отже, центром німецького романтизму стає місто Гейдельберг, в якому відомі філологи та літератори (Клеменс Брентано, Ахім фон Арнім, брати Грімм) звернулися до збирання та видання творів народного мистецтва. Звернення до народного мистецтва на цьому етапі було не втечею від дійсності, але знаряддям пробудження народної свідомості. Пропагуючи ідеї «народного духу», романтики виявили підвищений інтерес до національної культурно-історичної традиції. Проблема подолання розбіжностей між природою і свідомістю, почуттям і розумом дозволяється в зверненні художника до національного минулого, до міфологічних форм свідомості, до глибокого релігійного почуття. Саме звернення до фольклору, до відродження національної спадщини та народного духу спиралось на сакральне підґрунтя. Всі народні звичаї, традиції, свідомість, світосприйняття були пронизані глибокими релігійними почуттями, хоч нерідко народ стояв у певній конфронтації з духовенством.

Найбільш серйозною спробою обґрунтування поняття «гейдельберзький романтизм» як естетичної єдності належить В. Жирмунському. Він зазначає, що гурток гейдельберзьких романтиків, який утворився навколо Брентано і Арніма є проміжною ланкою між раннім і пізнім романтизмом. Якщо на початку своєї діяльності Арнім і Брентано є багато в чому учнями ранніх романтиків, то в їх подальшому самостійному розвитку відбувається зречення від почуття життя, притаманного ранньому романтизму. Суттєвим стає свідомість реальності зла, гріха, страждання в світі, що невластиве не лише періоду раннього романтизму, а й літературі попереднього XVIII століття. Ця свідомість призводить поступово до внутрішньо необхідного зречення від ідеалів раннього романтизму, від індивідуалістичної містики і філософії єнської пори, та повернення до традиційних народних цінностей [2, 29–30] .

З найбільшою гостротою втілив у своїй творчості основні тенденції гейдельберзької школи, її злети і падіння Клеменс Брентано – поет, прозаїк і драматург. В атмосфері тих років, коли він під час поїздок на Рейн захоплено прослуховував і записував народні пісні, готуючи їх до публікації, формувався і власний поетичний голос Брентано. Його вірші та пісні першого десятиліття XIX століття відзначені простотою, музикальністю і ясністю форми. Але традиція народної пісні в ліриці Брентано – любовної і філософської – поєднується з драматичним зображенням долі людини. У його творчості присутні сильні мотиви спокуси, покаяння і зречення від світу, які часом з'єднуються і загострюють тему «радості-страждання». Творча спадщина Брентано велика – збірка пісень «Чарівний ріжок хлопчика» (Des Knaben Wunderhorn, 1806 – 1808) тисяча віршів і балад (250 з них до цих пір не опубліковані), роман «Годві» (Godwi), новели, казки.

Серед новел найбільшої популярності зажила трагічна «Повість про чесного Касперля і прекрасну Аннерль» («Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl», 1817), в якій автор подає риси фатальної неминучості загибелі двох закоханих. Но-

вела витримана в єдиному реалістичному тоні. Носієм народної мудрості виступає стара селянка, яка прославляє покірність волі Божій як головну чесноту. Селянка не лише розповідає трагічну історію молодих людей, а й висловлює своє розуміння, дає оцінку, з чим автор беззастережно погоджується. Саме вона вказує на призначення людини в цьому світі – пошук Божої правди:

«Wen sucht Er? Den Herrn? Der ist in des Menschen Herz, so er züchtiglich lebt, und nicht auf der Gasse.» [8, 4]

Стара жінка виступає символом народної мудрості, пронесеної крізь століття. Її життя – безперестанна молитва та заклик завжди пам'ятати про Суд Божий:

«Wer dies Gebetlein beten kann,
Der bets des Tages nur einmal,
Die Seele wird vor Gott bestehn,
Wann wir werden zum Himmel eingehn!
Amen» [8, 5].

У цьому творі Брентано поняття «совість» та «честь» вступають в опозицію. Формальне уявлення про честь, а по суті, честолюбство, стало причиною трагічної долі героїв. Тому автор вказує, що вище репутації та честі серед людей стоїть поведінка людини як християнина, вище людського суду – суд Божий. До цієї народної мудрості, висловленої вустами простої селянки, долучається і сам автор, який чітко вказує на істинне та хибне представлення честі. Сам твір доносить до читачів єдину правду життя: «Gib Gott allein die Ehre!».

Власне поетична творчість Брентано тривала понад чотири десятиліття. За цей період відбуваються суттєві зміни у світоглядній концепції поета, в художніх принципах його поетичної творчості. Твори, написані до 1816 року, вважаються романтичними, в той час як пізніша творчість поета однозначно відноситься до розряду релігійно-містичних. Підстава для протиставлення ранньої творчості поета пізній – виправдана: і справді, основною темою творів Брентано після перелому 1816 – 1819 рр. стає релігійна. На новому етапі своєї творчості поет переосмислює літературний досвід поезії бароко, продовжуючи використовувати її образну систему як засіб віднайдення адекватного вираження власних уявлень про світ і місце людини в ньому. Паралельно подальшому розвитку і поглибленню піддаються риси, характерні для поетики Брентано більш ранніх років творчості. Дедалі яскравіше у творчості поета звучить мотив зречення від спокус світу, він стає наскрізним у його «Романсах про рожанець» (Romanzen vom Rosenkranz). Засадничі моральні цінності та глибоко християнський дух проявляються у цьому творі. Гріх породжує почуття провини і страждання, але добро сильніше зла. З Божої благодаті та за заступництвом Діви Марії відбувається торжество невинності і благородство духу в боротьбі зі спокусами:

Und kniete nieder vor Mariens Bild.
Die Hände hab ich innig da gefalten
Und flehte kindisch zu der Mutter mild:
«O, Mutter Gottes, hilf dem armen Kinde!»
Da deckte sie mich mit allgütgem Schild;
Mein Schmerz zerfloß im Beten hin gelinde [9,10].

Життя письменника було повне криз та неспокою. В один із кризових періодів, а саме у 1817 році Клеменс Брентано навертається до католицької віри. Пізніше він записує візії смертельно хворої монахині Анни Катерини Еммеріх в Дюльмені,

які він видав під загальною назвою «Світовий епос»: «Das bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi» (Гірке життя Господа нашого Ісуса Христа, 1833) і «Leben der heiligen Jungfrau Maria» (Життя Пресвятої Діви Марії, 1852). Брентано відклав літературну працю, покинув світське життя, продав свою унікальну бібліотеку і поселився в невеликому провінційному містечку. Протягом кількох років він щоденно записував видіння Еммеріх, поетично шліфуючи кожне слово монахині. Зусиллями Брентано ці твори стали надзвичайно відомими серед християн усього світу.

Іншою важливою постаттю гейдельберзького гуртка романтиків, його ініціатором і одним з організаторів був Ахім фон Арнім. Народився він у Берліні і був багатим поміщиком. У студентські роки він займався природничими науками, а літературою зацікавився, познайомившись з Новалісом у 1800 р. Проте Ахім фон Арнім не розділив повністю настроїв єнських романтиків, його захопила хвиля національно-патріотичних почуттів, що стимулювала інтерес до німецької старовини і народної творчості. У Арніма все це поєднувалося з активним неприйняттям нового світопорядку, його вирізняла прив'язаність до традиційно-патріархального укладу життя й моралі.

Першочергове значення Арніма для історії німецького романтизму полягає насамперед у його винятковій майстерності писати оповідання, в яких дійсність протиставляється сну. Окрім того, він увійшов у скарбницю європейської літератури як співвидавець присвяченої народним пісням збірки «Чарівний ріжок хлопчика». Однак, на відміну від Брентано, який свідомо опоетизував зібрані пісні, Арнім намагався зберегти їх початкову форму. Він возвеличував народну мудрість, людські цінності, які базувалися на глибокому почутті сакрального, трепетному ставленні до Бога і його заповідей, що завжди були дороговказом для простого люду.

Як і більшість німецьких романтиків, Арнім теж був поетом, але більш значну частину його творчого доробку складають прозові твори. Він є автором двох романів – «Злидні, багатство, провина та покута графині Долорес» та «Охоронці корони», а також кількох повістей і новел – «Шалений інвалід у форті Ратонно», «Ізабелла Єгипетська» та ін.

Навряд чи знайдеться в німецькій літературі ще один письменник, який викликав би такі неоднозначні і суперечливі відгуки у своїх сучасників та наступних дослідників його творчості, як Ахім фон Арнім. Оцінка творчості Арніма в цілому, як за його життя, так і до цього дня, залишається дискусійною, а в деяких випадках – прямо протилежною. Полеміка навколо його творів почалася ще за життя письменника, з листів і публікацій його друзів, які неоднозначно оцінювали його твори. Діапазон думок розкинувся від захоплених відгуків з приводу «Чарівного ріжка хлопчика» і окремих новел до повного неприйняття його романів.

В них бачимо, що письменник був наділений багатою, але нерівною уявою, в його творах сильні й пластично написані епізоди чергуються з розтягнутими й блідими. Сучасники дружно свідчать, що в житті Арнім був людиною розсудливою, спокійною і гармонійною, але його творчість цих якостей цілком позбавлена. Навпаки, вона пройнята глибоким неспокоєм, душевним сум'яттям і дисгармонією. Він часто звертався до народної фантастики, народних легенд, передань та міфології.

Проте у творах Арніма простежується звернення до сакрального, у його ієрархії цінностей Бог посідає найвищу сходинку. Це можна помітити у його вірші «Молитва», де автор просить Господа дарувати йому життєві блага, просить щиро і молитовно, покладаючи на Бога все своє життя, надії, сподівання та турботи:

«Gib Liebe mir und einen frohen Mund,
Dass ich dich Herr der Erde tue kund,
Gesundheit gib bei sorgenfreiem Gut,
Ein frommes Herz und einen festen Mut;
Gib Kinder mir, die aller Muehe wert,
Verscheuch die Feinde von dem trauten Herd;
Gib Fluegel dann und einen Huegel Sand,
Den Huegel Sand im lieben Vaterland,
Die Fluegel schenk dem abschiedschweren Geist,
Dass er sich leicht der schoenen Welt entreisst» [7].

Суперечливі оцінки викликав у критиків і перший роман Ахіма фон Арніма, що має довгий заголовок «Бідність, багатство, злочин і покута графині Долорес» (1810). Його дія відбувається в сучасності автора, в аристократичному середовищі. В ньому йдеться про те, як легковажна й егоїстична панна Долорес піймала в свої сіті графа Карла, справжнього джентльмена, і домоглася одруження з ним; згодом вона зраджує його і, розкаявшись, вирішує вести далі добропорядне життя. Образу графа Карла автор надав своїх рис (він також пише вірші й живе романтичними почуттями та ідеями), але зробив його достатньо безвольним героєм. Автор і його герой критично ставляться до сучасної аристократії, їхні симпатії повністю належать давньому рицарству з його беззастережною відданістю релігійно-моральним ідеалам і принципам.

У романі Ахім фон Арнім звертає увагу на прощення гріхів, які заважають людині жити повноцінним життям і відвертають її від Бога. Автор вказує, що ніколи не пізно покаятись і бути прощеним:

«Die Welt ist Gott!
O Mensch, laß nicht vom Menschen los,
Ist deine Sünde noch so groß
Meid nur die Sehnsucht nach den Sünden,
So kannst du noch viel Gnade finden;
Wer hat die Gnade noch ermessen?
Es kann der Mensch so viel vergessen!» [5, 408].

В. Жирмунський у своїй праці «Релігійне зречення в історії романтизму» зосереджує увагу на дуже вузькому колі явищ у творчості як єнських, так і гейдельберзьких романтиків, а саме, на релігійному почутті і його проявах в їхній творчості. Так в творах Арніма, на думку Жирмунського, відбивається усвідомлення реальності в світі злого начала, гріха, страждання. У Арніма це усвідомлення призводить поступово до зречення від життя, від особистої волі, від особистого щастя і обертається аскетичною релігійністю його героїв. На підтвердження своїх висновків дослідник зупиняється на короткому аналізі роману Арніма «Графиня Долорес» та інших творів. Результатом цього дослідження стає твердження, що для Арніма «святість шлюбу має безумовно релігійне значення», а поділ і протиставлення земного і небесного, природи і боргу і пов‘язане з ним зображення гріха і покаяння збігається з «трагедією зречення від гріховної земної любові і від особистого щастя і з захистом традиційних устоїв сімейного життя від індивідуалістичної моральності ранніх романтиків» [2, 35].

У баченні світу Арнімом поезія і історія поєдналися одна з одною настільки, що в його творах очевидна фантастичність і уявна історичність сприяють одна одній, що і стало об‘єктом критики його друзів. Це характерне для Арніма уявлення про поезію та історію має два полюси: один – метафізичний, який визначається такими

поняттями, як Бог і злий дух, Любов і Гріх, другий – історичний, який опирається на випадок, подію, факт.

Літературна спадщина Ахіма фон Арніма – значне явище в історії німецької літератури, яскравий зразок художньої творчості на другому етапі розвитку романтизму в Німеччині. Синтезувавши досягнення середньовічної, ренесансної і романтичної німецької літератури, він здійснив помітний внесок у становлення національної літератури XIX століття.

Ще одним талановитим поетом і прозаїком німецького романтизму був Йозеф фон Айхендорфф. Замолоду пов'язаний з гейдельберзьким гуртком, він і в подальшому зберіг вірність його ідеям та настроям. Його перу належать драми, романи, новели, але в історію німецької літератури він увійшов як видатний ліричний поет. Його лірика проникнута релігійним благочестям. У своїх віршах він прославляє Господа Бога, часто звертається до Нього з молитвою. Найпрекраснішим у Айхендорффа є життя духовне, тому сакральне, духовне начало присутнє у всій його багатогранній творчості.

Morgengebet

… Die Welt mit ihrem Gram und Glücke
Will ich, ein Pilger, frohbereit
Betreten nur wie eine Brücke
Zu dir, Herr, übern Strom der Zeit.
Und buhlt mein Lied, auf Weltgunst lauernd,
Um schnöden Sold der Eitelkeit:
Zerschlag' mein Saitenspiel, und schauernd
Schweig' ich vor dir in Ewigkeit [11, 251]

Особливе місце у поезії Айхендорфа посідає образ Пречистої Діви. Автор величає Богородицю як Заступницю людей у турботах та печалі. Хто б не попросив щиро і з чистим серцем Її допомоги, Богоматір завжди готова прийти на допомогу:

Marienlied

O Maria, meine Liebe!
Denk' ich recht im Herzen dein:
Schwindet alles Schwer' und Trübe,
Und, wie heller Morgenschein,
Dringt's durch Lust und ird'schen Schmerz
Leuchtend mir durchs ganze Herz… [11, 249].

Айхендорфф вивчав взаємодію сакрального та поезії, духовного та творчого начал у людині. На його думку, поет – обрана особистість, поет – серце світу. Тут погляди Айхендорфа певним чином розходяться з єнськими романтиками, роль поета в суспільстві спирається не на силу його творчого духу, а на Божу благодать. І поет Божою милістю сприймає і відображає навколишній світ, головним чином двома шляхами – світ добра і зла. Цю тему автор висвітлює у своїй праці «Geschichte der poetischen Literatur in Deutschland». Автор вказує, що саме за допомогою поезії можна якнайглибше виразити сакральне, духовне прагнення людей. Це прагнення удосконалює людину, заставляє її рішуче діяти і покращувати світ навколо себе:

«Через усі народи і часи проходить незаперечне почуття неповноти земного існування, а звідси – глибока потреба пов'язувати його з вищим за життя, цей світ – з потойбічним, минуле і сучасне постійно поєднувати з таємничим майбутнім. І це прагнення, яке зумовлює здатність до вдосконалення і справжній прогрес людського

роду, є власне суттю релігії. Але там, де це релігійне почуття справді живе, воно не задовольнятиметься бездіяльною тугою, а відображатиметься у всіх більш значних проявах життя, найрішуче у поезії, завдання якої, хоч і в іншій сфері ті іншими засобами, очевидно збігається з головною суттю релігії, отже, у своїй основі само є релігійним» [3, 475].

Проза Айхендорффа лірична, а відтак відображає чисті, романтичні й релігійні почуття, що виникають у людини в єдності з природою і Богом. Жодному іншому романтику не вдалося перевершити ліричну майстерність таких новел Айхендорффа як «Мармуровий образ» (Das Marmorbild), «З життя нероби» (Vom dem Leben eines Taugenichts), «Замок Дюранде» (Das Schloß Dürande) та ін. Прозові твори автора опрацьовують центральну для нього проблематику, а саме – проблему вибору людиною правильного життєвого шляху та її протистояння спокусливим силам природного світу. Найвідомішим прозовим твором Айхендорффа є новела «З життя нероби». На початку повісті «нероба» вирушає в мандрівку. Для реального простолюдина того часу така доля була чимось цілком природним: навчання ремеслу у формі переходу від одного майстра до іншого в якості мандрівного підмайстра було відомо вже з часів середньовіччя. Вважається, що повість певною мірою є автобіографічною, і автор змалював свої мандри по світу у пошуках свого «я». Кожен з них фактично має примиритися з прозаїчною необхідністю заробляти на життя: як чиновника пруського міністерства (як це сталось пізніше з Айхендорфом) або на посаді, яку підберуть для «нероби» його благодійники. Та де б не побував головний герой, які б перипетії долі його не чекали, він повсякчас покладається на Бога:

Wem Gott will rechte Gunst erweisen,
Den schickt er in die weite Welt,
Dem will er seine Wunder weisen
In Berg und Wald und Strom und Feld…
…Den lieben Gott laß ich nur walten;
Der Bächlein, Lerchen, Wald und Feld
Und Erd und Himmel will erhalten,
Hat auch mein Sach aufs best bestellt! [10, 5].

Відчуття сакрального, чистота почуттів, звернення до природи – найцінніше у творчості Айхендорффа. Його лірика випромінює світло і за допомогою цього світла він прагнув показати багатогранне життя душі: бо душа теж здатна випромінювати світло – світло духовне. І так твори Айхендорффа випромінюють благочестя, милосердя і любов.

Висновки. Таким чином у діяльності митців гейдельберзького гуртка знайшла завершене втілення одна з провідних тенденцій романтизму. Вони не тільки звертаються до національних джерел і витоків літератури, а й вважають їх базою творчості. Уся спадщина романтиків цього періоду пройнята почуттям сакрального, духовного та позначена увагою до природи та людського життя як творіння Господа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовсунівська Т. Художньо-естетичні характеристики романтизму : вивчення оглядових тем / Т. Бовсунівська // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2002. – № 2. – С. 30–35.

2. Жирмунский В. Религиозное отречение в истории романтизма / В. Жирмунский. – Издание С.И. Сахарова, 1919. – 285 с.

3. Мислителі німецького романтизму / [упоряд. : Л. Рудницький, О. Фемовець]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 558 с.

4. Мусий В. Концепт «честь» в романтическом произведении / В. Мусий. – Наукові записки. – Вип. 95 (1). Серія : Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 14–18.

5. Arnim A. Armut, Reichtum, Schuld und Buße der Gräfin Dolores // Achim von Arnim. Sämtliche Romane und Erzählungen. – München, 1962-1965. – Band 1. – 513 S.

6. Arnim A. Erzählungen / Achim von Arnim. – Kindle Edition, 2011. – 91 S.

7. Arnim A. Gebet. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http//www.lyrik 123.de

8. Brentano C. Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl / C. Brentano. – Grin Verlag, 2008. – 35 s.

9. Brentano C. Romanzen vom Rosenkranz / C. Brentano. – Trier : Petrus-Verlag, 1912. – 408 s.

10. Eichendorff J. Aus dem Leben eines Taugenichts / Joseph von Eichendorff. –Ditzingen : Reclam. – 1986. – 128 s.

11. Gedichte von Joseph Freiherr von Eichendorff. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http//www.feiertagsgedichte.de

Статтю подано до редакції 03.10.2014 р.